

IVAN MARTIN JIROUS: MAGOROVA VANITAS

(1999)

Po obsáhlé *Magorově summě* (1998) Ivana Martina Jirouse (* 1944), obsahující třináct básnických sbírek z let 1975–1997, lze *Magorovu vanitas* považovat za druhý sběr poměrně menšího rozsahu (shrnuje několik básní z konce osmdesátých let, většina podle autorových slov pochází z konce let devadesátých). Knížka, koncipovaná opět jako lyrický zápisník a věnovaná Martinu C. Putnovi, je rozdělena do tří oddílů nazvaných *Vanitas*, *Vanessa* a *Vanellus*. Motto celé sbírky z Věry Linhartové otevírá ústřední téma marnosti, první oddíl je uveden mottem z Roberta Desnose: „*Marnost všechno je marnost/ odpověděla vrána/ A co tvá sestra?/ tázaly se kočky.*“

(8) Nejrozsáhlejší je druhý oddíl, třetí je pak prozaickým pandánem knihy.

Magorovy marnosti mají především nostalgickou podobu vzpomínek a návratů v čase, v oddíle *Vanitas* převážně politického a společensko-historického rázu (dědictví komunismu, přátelé z undergroundového „veselého ghetta“, léta strávená ve valdickém kriminále, česko-německé vztahy atp.), prokládaných verši s milostnou a erotickou tematikou, jež pak ve *Vanesse* nabývají dominance. Druhý oddíl naplňují také dětské motivy, autorova příznačná něha i sentiment jsou kontrastně protrhávány vulgarismy a syrovostí. Deníkový záznam závěrečného oddílu *Vanellus* pak vyznívá jako absurdizované podobenství o duchovní cestě.

Jirous i nadále čerpá ze zdrojů undergroundové poetiky, a to jak v motivickém okruhu, tak v jazykové rovině; stejně tak zůstávají verše určitým způsobem vyznáním z katolické víry. Obě tendence vrcholí v *Magorových labutích písničkách* (1985), lyrickém vězeňském deníku, a jiným způsobem rovněž v *Magorově vanitas*. Zatímco v první sbírce se Jirous otevřeně hlásí ke katolictví a Bůh zde má podobu svrchované bytosti a zároveň autorova rovnocenného partnera v rozmluvě, ve druhé sbírce už reálný politický nepřítel (věznil) nefiguruje a i Bůh se někdy jakoby ztrácí a ukrývá. Objevuje se v básních-modlitbách a básních-zpovědích, jež jsou vlastně básníkovými prosbami o pomoc, Jirousova víra se však často vyjevuje jako hádavá, rouhačská a pochybovačná. Jindy verše nesou úpěnlivé doznání a přiznané viny hříšníka, kterému je třeba víry, a sahají svými kořeny až k vagantské lyrice a Françoisu Villonovi: „*Zklamaná Panenka Marie nade mnou tiše ztrácí slzy,/ mění je v ranní ojínění.*“ // *Jinak to není.* // *Zkusil jsem toho udělat dost./ Občas se mne zmocňovala pýcha./ Prosím*

vás pokorně, kteří mne nemáte rádi,/ odpusťte mi a věřte ne mně,/ ale Bohu,/ který mne poslal mezi vás.“ (101) V tomto typickém autorově postoji je mnoho z pocitu barokního člověka, Jirous se k němu hlásí mj. první básní oddílu *Vanitas* věnovanou Johnu Donnovi, anglickému baroknímu básníku syntetizujícímu ve svém díle světskost i náboženství, rouhavou pochybnost i vznícený cit. Jirous často užívá barokní obraznosti a antitezí: „*Zas/ už marnost/ marnější než oko prázdné/ které lebečním důlkem na/ tebe se kouká.*“ (30) Takový pohled přivádí autora také ke Karlu Hynku Máchovi, s jehož mýtem si pohrává v různých variacích; např. v básni *Mág* zakončí citaci známé pasáže z *Máje*, v níž vězeň oslovuje oblaka, verši, ve kterých míchá lítost s brutalitou a rafinovaně využívá echa a zvukomalby: „*Hi hi!/ che ché!/ cha chá!// Hynkova Lori/ kalhotky zakrvácené/ v Labi máchá.*“ (85) Kromě máchovských aluzí se objevuje příznačný motiv labutě: „*Dělníci osmahlí/ sedí u ohniště/ špatně osmahlou labutí kost/ si podávají.*“ (14)

Básníkovými litaniemi, lamentacemi a modlitbami prolíná jak živelný prožitek a požitek, tak i metafyzický strach a nejistota. Neobjevují se zde tak hojně jako v předchozích sbírkách prvky katolického mysticismu a zdočnosti, verše tíhnou spíše k františkánské prostotě a někdy připomenou Bohuslava Reynka v jeho komplikovanější spiritualitě a obraznosti inspirované venkovskou přírodou: „*Krůpěje rosy zmučené/ hluboké lůno bolestné/ tlumený šepot obilí// Boží Tělo tvrdne/ zem strachem se zachvívá// Jíva v pupenech se nalívá.*“ (49) Tlumenější tóny, které navazuje také motto druhého oddílu z veršů Vladimira Nabokova („*Ano teď poznávám tě/ v andělovi/ s nímž za chvíli/ se shledám*“, 46), se pojí s motivy zrodu, vzniku a viny: „*V kolébce kdybys ještě spal/ udál bys líp/ v plachetce svinutý/ v placentě kdybys byl/ místo co na světě/ tolik jsi zahubil.*“ (56)

Jirousova poezie je i zde plná ambivalencí. Ve spontánních stylizacích se vydává čtenáři všanc, ve vnější svéráznosti a hrubosti nešetří ani sám sebe, proti neotesanosti staví pokoru, niternost, touhu po bezpečí sklouzávající až k sentimentu, v níž zároveň nabízí ochranné gesto i tomu nejnepatrnějšímu tvorů: „*Po kuchyňské lince/ ach/ spatřil breberku/ bylo mu do breku*“ (97); „*Potkánku můj/ já tě nedám*“ (77). Tuto syntézu něhy a cynismu pak zastřešuje ironií a sebeironií, smíchem nad sebou samým, všudypřítomným leitmotivickým citoslovcem „*ach*“, snahou „*být lstným*“. Pro autorovy verše je důležitá intimita, jeho svět je otevřený a zabydlený, plný soukromých detailů a narážek, ale i odkazů kulturních a historických, citací, konkrétních dedikací přátelům (Petr Kabeš, Jaroslav E. Frič, Jiří Kuběna, Pavel Zajíček aj.) i dalším literárním osobnostem (Jiří Wolker, Gabriela Preissová, John Donne, Edgar L. Masters, Valentin P. Katajev aj.). Jirous ve verších neustále navazuje kontakt, vede dialog, do něhož vstupují přátelé, milenky, svět i Bůh. Ke svým „*myšátkům*“, „*zviřátkům*“, „*berušám něžným*“ hned klade protikladnou polohu, ve které se souloží a chlastá, ve které „*Jaký miserere?// Na nás nikdo už/ ani se nevysere*“ (94). Vedle přecházení ze stylu do stylu využívá Jirous dvojznačně rovněž vztahů uvnitř jazyka, prostřednictvím tautologií,

vnitřních a gramatických rýmů či rýmových ech (*hnus – trus, hrcce – srdce; „Nevím/ nevím nevím/ proč/ moldánky natahují/ vždyť opodál/ au// plyne Moldau“*, 28), inverzního slovosledu aj. Autorova jazyková hra má dva póly, jež tvoří jádro jeho poetiky – primitivizující, naivní, s prvky lidové slovesnosti a městského folklóru a opačný rafinovaný, virtuózně propracovaný, využívající literátských technik.

Jirous buduje svůj autostylizační mýtus rozpjatý mezi kajícím a buřičem již od prvotiny. Sebevědomě se chápe přítomného i minulého okamžiku a situace, přetváří je ve stručné záznamy, jež se později rozrůstají do asociovaných výčtů, litanických zpovědí a adorací či kleteb. Různé stylové a jazykové vrstvy, žánry, gesta a postoje jsou zřetelněji sjednocovány lyrickým subjektem. S ním vstupuje do básní metaforičnost a zejména sebereflexe a zodpovědnost za konečný tvar textů. Jirous zahrnuje do svého básnického světa reálné osoby a události, staví na dialogičnosti. Typická živelnost se mnohdy rozpouští do veršů ztišené pokory, v nichž skutečnost mnohem méně podléhá ironickému pohledu a ústí až do tísnivých pocitů a obrazů.

Filozofující závěrečný oddíl knížky psaný prózou (věnovaný Zeno Kaprálovi) vypráví v rámci hlavního příběhu, kterým je noční hledání pokladu pod podlahou chalupy v Prostředním Vydří, také o genezi celé sbírky a zdrojích autorovy tvorby. Snaha hledat a opisovat verše vyznívá sice nakonec do prázdna, ale avizovaná další kniha *Magorův noční zpěv*, jež svým názvem evokuje básníkův debut (*Magorův ranní zpěv*, 1975), upozorňuje na význam *Magorovy vanitas* pro vývoj a reflexi vlastní tvorby. Marnosti osobní i společenské, milostné a metafyzické vyjadřuje Jirous gestem beznaděje i víry. Sebelítost a slitovnost vedle smíchu a výsměchu sice vše obrací nazmar, ale vzápětí také znovu obnovuje. Téma z hlavního motta sbírky od Věry Linhartové (*„Jakápak pomoc pro toho/ kdo si ze všeho nejvíc/ nežádá pomoci// Bláhová bláhová/ mám snad já tebe/ učit beznadějí?“*, 4) a hrozící vanitas vanitatum se tak nakonec vyvrací samotným procesem neustálého psaní.

Autorova tvorba je vřazována nejen do kontextu českého undergroundu (napětí mezi provokativní přízemností a duchovní dimenzí, Jirousem proklamované *„vědomé duchovní úsilí“*), ale i do kontextu české katolické poezie (Bohuslav Reynek, Jakub Deml, Jan Zahradníček). Mezi křesťansky orientovanými básníky undergroundu (Svatopluk Karásek, Vratislav Brabenec) nese autorův odpor vůči politickému i kulturnímu establishmentu a konzumní společnosti výraznější rysy melancholie a autenticity prožitku. Vzдор a obžaloba v „hádkách“ s Bohem i téma marnosti připomínají pozdní tvorbu Ivana Diviše.

Ukázka

Cestou od Fišera

v Kaprovce

potkal dvě jeptišky

krásnější než ovce

Jedna z nich byla
 těhotná
 málem oči nechal jí
 na bříšku
 Ach Ježíšku!
 (59)

Na Florenci když na mne přišlo sraní

Jen o takovém
 životě
 už sním
 Ničeho se
 Nebát
 Prdel vytírat si
 pampeliškovým listím
 Být lstný
 (53)

Vydání

Magorova vanitas, Vetus Via, Brno 1999.

Reflexe

Jirous je především klasickým literárním i lidským outsiderem. To ovšem nemíním nikterak pejorativně. V tradici české poezie takovýchto bytostných vyděděnců najdeme celou řadu, zvláště u autorů katolické orientace, ke kterým má Jirous tolik blízko. V této souvislosti je daleko pochopitelnější současný básníkův obraz, kterak uprostřed světnice své chalupy v Prostředním Vydří pomocí krumpáče a lopaty marně hledá poklad.

Jan H. Vitvar: „Nové básně něžného cynika Ivana M. Jirouse“, *Právo* 2. 2. 2000, s. 14.

Slova přicházejí u Jirouse do básně ještě nehotová, připravená přijmout nové „úkony“ a „azimuty“; stejně tak nehotový je i jejich původce. Jako by to podstatné se dělo v nárazech mezi jednotlivými stylizacemi: kajícím, rabiátem, rouhačem, bodrým brachem od štamgastovského stolu, zlým samotářem, zoufalcem, smíškem, hravým ironikem, sociálním buřičem, něhyplným milovníkem, naivním nedělním básníkem, kamarádem se širokým srdcem a s velkým houfcem spolukamarádů.

Jiří Trávníček: „Zklamaná Panenka Marie nade mnou tiše ztrácí slzy“, *Proglas* 2000, č. 1, s. 47.

Prosí-li Magor na jiném místě Boha, aby ho nezbavoval jediného – totiž něhy –, reflektuje modlitbou zas jen svůj vlastní strach ze sebe sama. Dvojznačnou reflexi vystopujeme i v bás-

ni o potkánkovi; na jedné straně Magor znovu činí bytostné gesto Boha-ochránce, zároveň však (v sebezprojektu do malého chráněnce) zakmitne i existenciální „sebelítost“ (jistěže do-
cela „nelítostná“) [...].

Jan Štolba: „Ach“, *Host* 1999, č. 9, s. 10.

Slovo autora

Já to mám takový dost proti katolíkům, sám jsem samozřejmě katolík, ale mám je rád jak osi-
nu v prdeli. Tak to musím trochu vykompenzovat. [...]

[...] bytování po hospodách není živelný, to je velmi racionální, promyšlená a chladně vy-
kalkulovaná činnost. Já jsem strávil v hospodách drtivou většinu svého života, to není nějaký
živelný povlávání. [...] a já si myslím, že nejpevnější místo na zeměkouli je hospoda. Protože
tam se střetávají duchovní proudy, tam spolu lidé otevřeně komunikují. [...]

[...] Katolíci milují život ozdobnej a dovedou si ho ozdobnej udělat.

„Za tři stovky s Magorem...“ (rozhovor vedl „Host“), *Host* 1999, č. 7, s. 35–37.

Bibliografie ohlasů

RECENZE: J. Štolba, *Host* 1999, č. 9, též in *Romboid* 2002, č. 5/6; J. Trávníček, *Proglas* 2000,
č. 1; M. Vajchr, *Kritická Příloha Revolver Revue* 2000, č. 16; J. Staněk, *Tvar* 2000, č. 1; R. Kopáč,
Mladá fronta Dnes 19. 1. 2000, č. 15; L. Soldán, *Kam v Brně* 2000, č. 2 (příl. *Kam*); J. H. Vitvar,
Právo 2. 2. 2000, č. 27.

Nikola Richtrová